

ลักษณะพิเศษของการสถาปนา ระบบอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่น

ดร. กุสุมา สนิทวงศ์

นับแต่ยุคโตกุกาวามาแล้ว การคุกคามจากประเทศตะวันตก เป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะเริ่มการอุตสาหกรรมขึ้น ฉะนั้นก็นับเป็นธรรมดาที่ทั้งรัฐบาลโชกุน และรัฐบาลเดมโย (เจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ) จะต้องเริ่มด้วยอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับยุโรปกรณีส่วนใหญ่ ทั้งนี้ เพราะ อำนาจ ทางทหาร ของชาวยุโรป ได้สร้าง ความประทับใจต่อชาวญี่ปุ่นที่สุด อีกทั้งประสิทธิภาพของอาวุธยุทโธปกรณ์สมัยใหม่ก็ได้เป็นที่ประจักษ์แล้วในประเทศจีน

ในขณะเดียวกันกับการเริ่มอุตสาหกรรมทางยุทธศาสตร์ พวกเดมโยยังได้เริ่มกิจการค้าขนด้วย เช่นกิจการของเจ้าผู้ครองแคว้นโทซา ซึ่งต่อมากลายเป็นกิจการมิทซุบิชิ แต่สิ่งที่น่าเสียดายก็คือ พวกที่ริเริ่มกิจการเหล่านี้คือชนชั้น ซึ่งตามประเพณีแล้วเป็นปฏิปักษ์ต่อการค้า ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัว ให้เข้ากับสภาพการณ์ ใหม่ ได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว เป็นอันว่าชนชั้นนำได้เป็นผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งยังแสดงความสนใจ และความสามารถ

ของนักวิทยาศาสตร์

พวกที่เข้ามามีอำนาจในการปกครองประเทศ หลังจากการฟื้นฟูอำนาจของจักรพรรดิ (The Restoration) ในปี ๑๘๖๘ ก็คือพวกที่ได้แสดงความสามารถของนักวิทยาศาสตร์มาแล้วนั่นเอง ปัญหาใหญ่ของผู้นำญี่ปุ่นขณะนั้นก็คือ การสถาปนาระบบจักรพรรดิใหม่มั่นคงปลอดภัยจากอันตรายทั้งภายในและภายนอก การรักษาความเป็นเอกราชของประเทศ ยังคงเป็นปัญหาใหญ่อยู่เช่นเดิม พวกโชกุนก็มีได้ยอมสละอำนาจโดยไม่ต่อสู้ พวกผู้นำแห่งสมัยเมจิคิดว่า

การวางระบบเศรษฐกิจของประเทศไปตามแบบตะวันตกมีความสำคัญก่อนอื่นในการที่จะนำประเทศให้ก้าวหน้าไปตามแนวทางของตะวันตก การอุตสาหกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายนี้ และการอุตสาหกรรมที่รัฐบาลให้ความสนใจก่อนอื่นก็คืออุตสาหกรรมที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ จะเห็นได้ว่าผู้นำในสมัยเมจิ นั้น ถึงความสำคัญในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยการยึดเวลาสถาปนารัฐธรรมนูญไปจนกระทั่งรู้สึกว่าการเริ่มต้นอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่นนั้น

ปรากฏว่าไม่ได้ดำเนินตามแผนที่วางไว้ หากแต่คอยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เมื่อปรากฏขึ้นระหว่างดำเนินงาน ปัญหาใหญ่ปัญหาแรกที่ต้องแก้ไขเกิดจากอัตราภาษีขาเข้าที่ตายตัว ซึ่งตั้งไว้ต่ำในสนธิสัญญาที่ทำกับต่างประเทศ ซึ่งก่อให้เกิดความไม่สมดุลย์ทางการค้า ทั้งนี้เพราะสินค้าญี่ปุ่น ไม่สามารถ จะแข่งขัน กับสินค้าต่างประเทศได้ ความไม่สมดุลย์ในทางการค้ายังผลให้ทองไหลออกนอกประเทศ ทำให้ค่าของเงินเยนตกต่ำลง รัฐบาลพบว่ารายได้ซึ่งส่วนใหญ่ มาจากภาษี ที่ดิน ซึ่งตายตัว ตกต่ำลงในขณะที่รายจ่ายเพิ่มขึ้น ในขณะที่

เดียวกันสินค้าต่างประเทศ ซึ่งเข้าตลาดญี่ปุ่น ได้นำความหายนะมาสู่อุตสาหกรรมในครอบครัว ซึ่งมีความสำคัญเป็นเครื่องมือในการ เลี้ยงชีพ ของ ชาวนาญี่ปุ่นสำคัญเท่ากับการประกอบกรการกรรม ความยากแค้นของชาวนานั่นเนื่องมาจากสาเหตุหนึ่งเป็นที่ประจักษ์ออกมา เมื่อชาวนาก่อการจลาจลนับหลาย ต่อหลายครั้ง ในระยะสิบปีแรกของสมัยเมจิ สถานการณ์เช่นนี้เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ หนทางแก้ไขก็คือการเข้าแข่งขันกับสินค้าต่างประเทศโดยการปรับปรุงการผลิต เพื่อให้ราคาและคุณภาพของสินค้าพื้นเมืองทัดเทียมกับต่างประเทศ

ในขณะเดียวกันชนชั้นซามูไรที่กำลังประสบกับความลำบากเพราะการเลิกระบบ feudalism พวกเขาไม่เคยได้รับค่าเลี้ยงดูจากเดมิโยซึ่งตนรับใช้อยู่ หลังจากการล้มเลิกระบบ feudalism แล้วรัฐบาลได้รับเอาภาระนั้นมาแทน แต่ค่าเลี้ยงดูจากรัฐบาลลดน้อยลงจากที่เคยได้อยู่ เมื่อศูนย์เสียทั้งอาชีพและสิทธิพิเศษนอกเหนือไปจากรายได้แล้ว ก็ไม่เป็นปัญหาว่าจะเกิดความระส่ำระสายในหมู่ชนชั้นนี้ รัฐบาลแลเห็นว่าอุตสาหกรรมเปิดโอกาสให้พวกเขาไม่ว่าได้มีอาชีพในตำแหน่งต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นผู้จัดการ

จนถึงกรรมกร ประกอบทั้งผู้ที่เข้าไปมีอำนาจในรัฐบาลก็มาจากชนชั้นชาмуไร จึงเป็นธรรมชาติ อยู่เองที่ ที่จะ ช่วย เหลือ ชนชั้นเดียวกัน

เพื่อความเข้าใจในระบบอุตสาหกรรมของประเทศญี่ปุ่น เราต้องตระหนักว่าการสถาปนาระบบอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่นเป็น ผล เนื่อง มาจาก ความ กัดดัน จากภายนอก มิใช่เป็นการพัฒนาตามธรรมชาติ เช่น ในยุโรป การสถาปนากิจการอุตสาหกรรมเป็นการดำเนินตาม นโยบาย ของ รัฐบาลเป็นที่เชื่อได้ว่าหาก ปราศจาก การริเริ่ม และสนับสนุนของรัฐบาลแล้ว กวาระบบอุตสาหกรรมจะไม่มีรากฐานมั่นคงในประเทศญี่ปุ่น คงจะกินเวลานานกว่าที่เป็นมามากนัก โดยเฉพาะเมื่อเราพิจารณาถึง สภาพเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น จริงอยู่ในขณะนั้นปรากฏว่ามี ความสนใจส่วนบุคคลในอุตสาหกรรมอยู่บ้างพอสมควร แต่ก็เฉพาะในอุตสาหกรรมแผนเดิม (Traditional industry) ซึ่งต้องการตัดแปลงแต่เพียงเล็กน้อยในวิธีการผลิต เช่น ในอุตสาหกรรมกรอไหม ใน อุตสาหกรรม ชนิดนี้ กิจ การ ส่วน บุคคล เป็นผู้ริเริ่ม รัฐบาลยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องก็แต่เพียงในกร ตั้งโรงงาน ตัวอย่างในเมื่อ

อุตสาหกรรมนี้ถูกคุกคามโดยผลิตภัณฑ์จากต่างประเทศ แต่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ซึ่งลงทุนระยะยาว ไม่ปรากฏว่ามีกิจการส่วนบุคคลแสดงความสนใจ ทั้งนี้เนื่องจากความขาดแคลนเงินทุนส่วนบุคคลก้อนใหญ่พอที่จะมาลงทุนได้พอเพียง นอกจากนั้นแล้ว ความไม่เคยชินในกิจการยังเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งความกล้า ที่จะเสี่ยง เงินทุน จำนวน มาก ด้วย การขาดความรู้และขาดความชำนาญทางเทคนิคยังเป็นอุปสรรคขั้นต่อไปในการริเริ่มอุตสาหกรรม ตัวอย่างที่ได้แก่ อุตสาหกรรมปั่นฝ้าย ในขณะเดียวกันกับที่ กิจการ ส่วน บุคคล เข้า ไปใน อุตสาหกรรมกรอไหม เหตุการณ์กลับตรงกันข้ามในอุตสาหกรรมปั่นฝ้าย ทั้งนี้เพราะความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงวิธีผลิตโดยตลอดตั้งนั้นในอุตสาหกรรมนี้ รัฐบาลจึงเป็นผู้ริเริ่ม

* ข้อที่ควรตระหนักก็คือ ความสำเร็จในการสถาปนาระบบอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่นนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนไปเป็น เครื่องจักรแต่อย่างเดียว ความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป ผู้นำเมจิแลเห็นความสำคัญในขณะจึงได้รีบ

เร่งวางรากฐานของประเทศให้เหมาะสมกับ
 กาลสมัย และ ความจำเป็นใน ทาง บริหาร,
 การคลัง, การศึกษา, กฎหมาย ฯลฯ เช่น
 ในการเงิน จากความยุ่งเหยิงในสมัยโตกุ
 กาวา ซึ่งมีเงินตรา ซึ่งทำด้วย ทอง เงิน
 เหล็ก และทองแดง รวมทั้งธนบัตรอีก
 ประมาณ ๑๗๐๐ ชนิด รัฐบาลเมจิได้จัดตั้ง
 มาตรฐานการเงินขึ้นใหม่ตามมาตรฐานอเมริกา
 โดยมีทองคำหนุนหลัง ตามแบบที่ปฏิบัติกัน
 ในประเทศตะวันตก พิจารณาในทวรษณะนี้
 แล้ว บทบาทของรัฐเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการ
 สถาปนาระบบอุตสาหกรรม

แต่อย่างไรก็ตามการปฏิกรรมมีความ
 สำคัญไม่น้อยไปกว่า เงินและความสำเร็จใน
การสถาปนาระบบอุตสาหกรรม กลสิกรรม
 ยังคงเป็นแหล่งสำคัญในการ ผลิตทรัพย์สิน
 ส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ถึง ๔๐ ปี นับแต่
 รัฐบาลเริ่มความพยายามที่จะสถาปนาอุต
 สสาหกรรม ความสามารถของชาวกลสิกรรม
 ญี่ปุ่นในการเพิ่มผลิตผลขึ้นถึงสองเท่าตัวใน
 ขณะเดียวกันกับที่พลเมือง กำลังทวีจำนวน
 ขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นส่วนประกอบสำคัญ
 ที่สุดข้อหนึ่งในความสำเร็จ นอกจากนี้แล้ว
 ชาวกลสิกรรมยัง ต้องรับ ภาระ หนักที่สุดในการ
 เกื้อกูลรายได้ ของรัฐบาล โดยเสียภาษี

อย่างหนัก

ผลของการสถาปนาระบบอุตสาหกรรม
 โดยวิธีดังกล่าว ที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ ก่อ
 ให้เกิดลักษณะพิเศษในสภาวะทางเศรษฐกิจ
 ของประเทศ กล่าวคือ ปรากฏระบบผลิตขึ้น
 สองแบบเคียงคู่กันไป คือระบบอุตสาหกรรม
 ขนาดใหญ่ซึ่งนำระบบการผลิตจากต่างประ
 เทศมาใช้โดยไม่ได้ดัดแปลงแม้แต่น้อย กับ
 ระบบอุตสาหกรรมขนาดเล็ก แบบดั้งเดิมอัน
 เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนเสีย ส่วนมาก
 ซึ่งยังคงมี บทบาท สำคัญใน เศรษฐกิจ ของ
 ประเทศ เพราะเป็นแหล่งสำคัญในการ
 ผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค การอุตสาหกรรม
 แบบนี้ ยังเกี่ยวข้องกับ การปฏิกรรมอยู่อย่าง
 แน่นแฟ้น เพราะยังคงเป็นเครื่องมือ
 ใน การเลี้ยงชีพ ชำนาญ สำคัญ เท่าเทียมกับ
 การประกอบการปฏิกรรม

วิธีในการสถาปนากการอุตสาหกรรม
 ในญี่ปุ่น ยังผลให้เกิดความอยุติธรรมทาง
 สังคมด้วย เพราะรัฐบาลถือเอาการสถา
 ปนาระบบการอุตสาหกรรมเป็นจุดหมายสูง
 สุด โดยไม่คำนึงถึงสิ่งใด ชาวกลสิกรรม
 ต้องเป็นผู้รับ ภาระ หนักที่สุด ในการ ดำเนิน
 นโยบายนี้ และในขณะเดียวกันกลับไม่ได้
 รับผลตอบแทนเพราะภาษีที่ตนเสียไปถูกนำ

เขาไปบูรณะ เขต นครเมือง เดียวแทบ ทั้งสิ้น นับเป็นสาเหตุ สำคัญที่ก่อให้เกิด ความแตกต่างอย่างมากระหว่าง ระดับความเจริญ ระหว่าง เขตนครเมืองและเขตชนบท ในนโยบาย การเงินก็เช่นกับรัฐบาล มักโน้มเอียงไปใน ทางทำให้เงินหมุนเวียนได้คล่อง (easy money policy) เพื่อสนับสนุนการลงทุน ส่วนบุคคล ระหว่างปี ๑๙๖๘-๑๙๗๘ จำนวนเงินหมุนเวียนเพิ่มขึ้นถึงสามเท่าตัว ซึ่ง หมายความว่าประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะ พวกที่มีรายได้ตายตัวต้อง ประสบกับปัญหา ที่ว่า ค่า ของ เงิน รายได้ ของ ตนลด น้อยลง เพราะเงินเฟ้อ

ผลของการสถาปนาระบบอุตสาหกรรม ในญี่ปุ่นอีกประการก็คือ ความสัมพันธ์กัน อย่างใกล้ชิดระหว่างกิจการธุรกิจขนาดใหญ่ กับรัฐบาล ความสัมพันธ์นี้มีมาแต่เริ่ม แรกแล้ว ความสำเร็จในการล้มรัฐบาล โชกุนได้อาศัย ความ สนับสนุน ทางการเงิน จากพวกพ่อค้าใหญ่ ๆ และแม้แต่หลังจาก การสถาปนาสมัยเมจิแล้ว รัฐบาลใหม่ ก็ยังคง ต้อง อาศัย กู้ เงิน จากพ่อค้า เหล่านี้ เป็นต้น ว่าพ่อค้า ตระกูล มิตซูบิ ก็เป็นเจ้าหนี้ รายใหญ่ของรัฐบาล แต่แรกเริ่มเมื่อรัฐบาล ขยายกิจการอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ซึ่งตนเป็น

ผู้ริเริ่ม ด้วยความจำเป็นทางการเงินเป็น สาเหตุสำคัญ ก็เป็นขรรคมดาอยู่เองที่บุคคล ที่ใกล้ชิดกับวงการภายในและมีอิทธิพลทาง การเงินจะเป็น ผู้ได้ สิทธิพิเศษ รับซื้อกิจการ ของรัฐบาล และซื้อได้ในราคาถูก บริษัท ที่ได้รับซื้อก็คือ บริษัทที่มีอิทธิพลที่สุดใน การเงิน ได้แก่ มิตซูบิชิ มิตซูบิ ชูมิโตโม และยาซุตา พร้อมทั้งบริษัทเล็กรองลงไป คือ กาวาซากิ ฟูกูโอกะ ทานากะ และ ฮาซาโน ซึ่งรวมเรียกกันว่า ไทรเบ็ตสึ มี อิทธิพลรอบด้านทั้งทางการเงิน การค้าและ อุตสาหกรรมที่ค้ำค้ำกว่าไว้ได้โดยง่าย จาก นั้นรัฐบาลก็เปลี่ยนบทบาทจะริเริ่มมาเป็นผู้ สนับสนุน และ อุป การะ อุตสาหกรรม ส่วน บุคคล ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง กิจการ ส่วนบุคคล กับ รัฐบาล ให้แน่นแฟ้น การ แสวงหา ความดี ความชอบ กับ รัฐบาล กลายเป็นกิจวัตร สำคัญที่ติดเทียม กับ ธุรกิจ ขรรคมดาทั่วไป ในขณะที่เดียวกันก็ก่อให้เกิด นิสัยที่หวังเอารัฐบาลเป็นที่พึ่งเพื่อความสำ เร็จในการดำเนินธุรกิจ

ความใกล้ชิดระหว่างกิจการส่วนบุคคล กับรัฐบาลในฐานะเป็นผู้สนับสนุนจะเห็นได้ จากการเดินเรือ ซึ่งเป็นกิจที่ได้รับจากรุ่นเจ้า จากรัฐบาลมากที่สุด ด้วยความประสงค์

ที่จะสร้างกิจการเดินเรือให้แข็งแกร่ง รัฐบาลได้ให้เงินอุดหนุนบริษัทมิตซูบิชิ แต่แรกเริ่มนับจากปี ๑๘๗๕ เป็นเวลา ๑๕ ปี ถึงปีละ ๒๕๐,๐๐๐ เยน พร้อมทั้งออกกฎหมายเพื่อประกันการผูกขาดของบริษัทในกิจการเดินเรือแต่ผู้เดียวด้วย ต่อมารัฐบาลผลัดจากนโยบายนี้ชั่วคราว โดยหันไปตั้งบริษัทคู่แข่ง คือ บริษัทไทโยโตอุญยูโกะซาในปี ๑๘๘๓ จนกระทั่ง บริษัทมิตซูบิชิ สามารถเจรจาตกลงรวมกิจการกับบริษัทใหม่นี้ ได้ในปี ๑๘๘๓ รัฐบาลจึงหันกลับมาอุดหนุนอีก ด้วยเงินปีละ ๘๘๐,๐๐๐ เยน

ลักษณะดังกล่าวของการสถาปนาระบบอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่น ได้สร้างรอยจารึกอันถาวรไว้ในระบบเศรษฐกิจของประเทศ ความลำบากยากแค้นในเขตชนบท การผูกขาดในวงการเศรษฐกิจโดยไซบัทสึ เป็นต้น ก่อให้เกิดผลสะท้อนที่ไม่พึงปรารถนาทางการเมือง ทั้งในและนอกประเทศในภายหลัง